

5. TOKAT • S E M P O Z Y U M U

14-15-16 Ekim 2022

B İ L D İ R İ L E R

CİLT I

5. TOKAT SEMPOZYUMU

KOORDİNATÖR
COŞKUN YILMAZ

BİLİM KURULU

BAŞKAN

MEHMET ÂKİF AYDIN

AHMET İNANIR	İBRAHİM AYKUN
AHMET KARADAĞ	İBRAHİM ÖZBAY
AHMET ÖNAL	İSMET TÜRKMEN
ALİ AÇIKEL	M. A. YEKTA SARAÇ
ALİ SATAN	MAHMUT AK
ALPAY DOĞAN YILDIZ	MEHMET KARAKAŞ
AYLA AYDIN	MEHMET KARATAŞ
BİROL ÇETİN	MEHMET SERKAN UMUZDAŞ
BÜNYAMİN ŞAHİN	MUHİTTİN DEMİRAY
CEMALETTİN ŞAHİN	MURAT HANİLÇE
COŞKUN ÇAKIR	MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI
COŞKUN YILMAZ	NİHAT ÖZTOPRAK
EMEL ŞENER BOY	NURHAN ATASOY
EREN YÜRÜDÜR	ORHAN METE KILIÇ
ERHAN AFYONCU	ORHAN UZUN
FATİH SAVAŞAN	SEBAHATTİN BAYRAM
FİKRET SARICAOĞLU	TUNCAY DÖĞEROĞLU
HALİL İBRAHİM ZEYBEK	UĞUR DEMİR
HAMZA ÜSTÜN	YAVUZ ACUNGİL
HATİCE UYANIK	YUNUS EMRE TEKİNSOY
HÜSREV SUBAŞI	

YÜRÜTME KURULU

OSMAN SARI

MUSTAFA BANDIRMALI

İSMET TÜRKMEN

MURAT HANİLÇE

YUNUS EMRE TEKİNSOY

FATİH ERARSLAN

NAZİM BOY

HASAN ERDEM

COŞKUN ÜNSAL

ENGİN ÇETİN

HASAN YAPICI

SERKAN OSMANLIOĞLU

Turhal Müftüsü Mustafa Bilgen Efendi (1869-1964) ile Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in (1907-1981) Mektuplarında Tokat ve Kültür Tarihi Üzerine Değerlendirmeleri

M. ALTAY GÖKBİLGİN

Tokat ve çevresinin tarihi Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in akademik hayatının erken dönemlerinden başlayarak uzun süre üzerinde çalışmalar yaptığı bir konu olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi'nin hacimli Tokat madde-sini kapsamlı bir proje çerçevesinde yazdığı gibi, Diğer eserlerinin içerisinde de Tokat tarihi ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir.¹

Bu tebliğde, kısaca Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in² Tokat ile ilgili çalışmaları bağla-mında önce merhum Turhal Müftüsü Mustafa Bilgen³ ile mektuplaşmalarından ve aralarında oluşan derin dostluk ve hukuka temas etmek, ardından yine Tokat ve çevresi konusunda Türk Tarih Kurumu ile olan yazışmaları olmak üzere aynı konuda iki faaliyetten bahsetmek istiyorum.

1 Tokat'ın tarihî zenginliklerini bizlere daha ilk okul çağlarından itibaren aşılamaştır. Postadan almış olduğum ilk kart postal 15 Mayıs 1952 tarihli olup Tokat'tan babamın bu bölgede Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü olan Zeki Oral ile birlikte yaptıkları Anadolu tetkik gezilerinden; Tokat'tan ve Sivas'tan olmuştur. Tarihî zenginliklerimizi gösteren kartlar benim için ayrı bir önem taşırlar. Daha sonraki senelerde dedem Mehmed Emin Efendi'nin ve büyük dedem Mustafa Rüştü Efendi'nin bu bölgelerde muhtelif yıllarda naiplik, kadılık ve müderrislik yaptıklarını öğrenmem buraya olan bağlılığımı daha da artırmıştır. Osmanlı Arşivi'nden alınan vesikalar ekte gösterilmiştir.

2 Hayatı, akademik kariyeri ve eserleri için bk. Mahmut H. Şakiroğlu, "Büyük Bir Kaybımız. Prof. M. Tayyib Gökbilgin 1907-1981", *TTK Belleteri*, XLV/180 (1981), s. 551-572; Mübahat S. Kütükoğlu, "Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in Ardından", *TED*, sy. 12 (1982), s. 1-24; aynı yazar, "Gökbilgin, M. Tayyib", *DİA*, XIV, 137-138; Mihail Guboğlu, "Prof. Tayyib Gökbilgin Hakkında Anılarım ve Onun Eserlerinde Romen Ülkeleri", *TED*, s. 783-836; Salih Tuğ, "Profesör M. Tayyib Gökbilgin (1907/1323 H.-1981/1401 H.)", *TED*, VIII 1-4 (1984), s. 249-251.

3 Mustafa Bilgen, 1869'da Turhal'da doğdu. Babası Hacı Müezzinoğullarından Abdurrahman Efendi, annesi Ümmi Gülsüm hanımdır. Turhal'ın yerli ailelerindedir. 9 yaşında hafız olmuş ve Tokat'ta tahsilini tamamladıktan sonra Camii Kebir mahallesinde medrese dersleri vermiştir. 1912 yılında Sivas II. Genel Meclis üyeliğine seçilmiş, 15 yıl Sivas ve Tokat'ta öğretmenlik, medrese müdürlüğü ve vaizlik yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Turhal kadısı olmuş, medeni kanunun kabulünden sonra ise Turhal müftüsü olmuş, ölümüne kadar bu görevi yürütmüştür. Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Turhal'a geldiğinde kendisini misafir etmiştir. Mustafa Kemal'in emri ile Bucak Müdürü Nazif Bey'le birlikte Turhal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur. Mustafa Kemal Tokat'a her gelişinde Mustafa Bilgen kendisini ağırlamıştır. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'ne aza olarak iştirak etmiş, Cumhuriyet'in kurulmasında yararları dokunmuştur. Kesikbaş Camii bitişigine kütüphane yaptırmış, 3.500 kitaplık kütüphanesini buraya bağışlamıştır. Turhal Müftülüğü'nün kütüphaneyi cami dışına taşımasıyla kitapların bir kısmı kaybolmuştur. 1.900 kitabı Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne bağış olarak intikal etmiştir. Bilgen 29 Mart 1964 Perşembe günü 98 yaşında vefat etmiştir.

Osmanlı'nın son beş padişahı ve Cumhuriyetin ilk dört Cumhurbaşkanı dönemini idrak etmiş Müftü Mustafa Bilgen, Milli Mücadeleyi desteklemiş ve bu dönemde Turhal Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunda rol oynamış, ayrıca Tokat ziyaretleri sırasında Gazi Mustafa Kemal ile görüşmeler yapmıştır. Milli Mücadele üzerinde etraflı çalışmalar yapan Prof. Gökbilgin, bu konudaki eserini yazarken Bilgen'in görüşlerinden yararlanmış, onunla yakın dostluk tesis etmiştir. Prof. Gökbilgin Tokat ve çevresinde yaptığı saha çalışmaları sırasında Müftü Efendi ile görüşmüş olmakla birlikte asıl önemli olan karşılıklı olarak düzenli mektuplaşmış olmalarıdır.

Aralarındaki dostluk, 1953 yılında başlayarak Müftü Efendi'nin 1964'te vefatına kadar karşılıklı mektuplaşma, ayrıca Gökbilgin'in bu bölgelerde gerçekleştirdiği saha araştırmaları sırasında yüz yüze sohbetler şeklinde devam etmiştir.

İki ayrı kariyere mensup iki bilim ve kültür adamı, sadece Tokat ve çevresinin tarihini değil aynı zamanda kültür ve medeniyet kavramları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşanan değişimleri, nesiller arası yanlış anlamaları değerlendiren yazışmalar yaptıklarını yüz yüze geldiklerinde bu konuları daha etraflı konuşma temennilerini mektuplarda ifade etmektedirler.

Elimizde 40 civarında Turhal Müftüsü Bilgen'in mektuplarının mevcut olmasına karşılık Gökbilgin'in sadece iki mektubuna ulaşılabilmiştir. Yapmış olduğumuz araştırmalarda müftü efendinin arşivinin Kesikbaş Camii Kütüphanesi'ne bağışlandığı ve oradan da Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne intikal etmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Fakat maalesef bu arşivin büyük bir kısmının kaybolduğu belirtilmektedir.⁴

Müftü Efendi, Gökbilgin Hoca'nın 27 Eylül 1953 tarihli mektubuna cevaben yazdığı, 5 Ekim 1953 tarihli mektubunda medreseler ile mektepler arasındaki kopukluğu, yanlış anlamayı konu edinerek şöyle demektedir:

“Fikren meşgul ve ruhen muazzep olduğum bir mesele, iki asra yakın bir zamandır ki medarisle mekatip arasında bir tezat sürüklenip gidiyor. Sebebi nedir bilinemiyor. Her iki menba-i irfan mahsulleri miyanında hıyanet, münafaret belki de husumet cari idi. İşte bu muammayı zamanımız belletmiştir ki noksanlık ve ceha-

4 Sempozyum esnasında bilhassa bizzat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi Arşivini ziyaret edip araştırdım ve yetkililerle görüştüm. Prof. Gökbilgin'in mektupları maalesef bulunamamıştır. Bu konuda yardımcı olan Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğr. Gör. Dr. Nazım Boy'a teşekkür ederim.

let amel imiş. Mekatipten yetişen zat-i fazilaneleri gibi irken ve irsen sahib-i irfan olanlar hakikati yakından keşfederek her iki tarafın aradığı ve aşığı olduğu vatana millete, dine hizmet olup aradaki niza vahi ve lafzi imiş. Şu halde birleşmenin ve fedakârlığın zamanı gelmiş olmalıdır. Acizleri gençlerle müdavele-i efkârı çok severim, mülayemet gösteririm.”

Mektubun devamında kendisine gönderilen Edirne ve Paşa Livası kitabından⁵ fevkalade memnun olduğunu, Edirne'deki vakıflar konusunda kıymetli bilgiler edindiğini ifade ile teşekkür etmektedir. Müftü Efendi önemli bir mukabelede bulunarak, şahsi kütüphanesinde çok eski tarihli elyazması Tefsir, Hadis, Fıkıh kitaplarının bulunduğunu, Hz. Peygamberin “*hediyeleşin muhabbetiniz artsın*” hadisi gereği olarak bunlardan bazılarını hediye edebileceğini mektubunda ifade etmektedir.

Müftü Efendi bu mektubunda, Amasya ile Turhal arasında Çengelbeli denilen önceleri eşkıya ve hırsızların durağı ve yatağı olan bir mevkiin bulunduğunu, eskilerden işittiğine göre, Köprülü Mehmed Paşa bir sene kadar Turhal'da bulunduğunda buradaki eşkıyayı dağıttığını, Halil Rifat Paşa da Sivas Valisi olunca 1298/1881 yılında Samsun-Sivas yolunu açtığı sırada buraları ıslah ettiğinden bahsetmektedir. Köprülü'nün buradaki hanları gelince gerçekten burada iki hanın bulunduğunu, Turhal'a demiryolu gelince her ikisinin de âtil hale geldiğini ifade etmektedir.⁶

Bu mektuptan bir hafta sonra 12 Ekim 1953 tarihli cevabi mektubunda Prof. Gökbilgin aynen şöyle demektedir:

“Günlerden beri heyecanla beklediğim mektubunuzu bugün sevinçle aldım. 1 Ekim tarihli mektubunuzun mündericatu beni ziyadesiyle mahzuz etti, çok teşekkür ederim.

Temas ettiğiniz nokta, iki tahsil ve irfan müessesesi, medreselerle mektepler arasında Tanzimat'tan beri devam edip gelen zıddiyet hakikaten son devir tarihimizde çok mühim safhalar geçirmiş ve cemiyetimizi zaman zaman sarsmıştır. Bunun başlıca amili tesamuh-i fikriye'nin dimağlarda ve ruhlarda birleşmemiş olması idi.

5 M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

6 Bk. Ek 1 Müftü Efendi'nin T. Gökbilgin'e Osmanlıca Mektubu

Terakki yat-i fikriye ve medeniye yi dini esaslarla taarruz eder gibi görmek ve göstermek, asrin icaplarına uymayacağı yakınma hamlelerine sed çekilmek, büyük bir huzursuzluk tevellüt ediyordu. Şimdi hamt olsun bu türlü endişelerden beriyiz.

Zat-i alinizin de büyük bir kemal-i eseri olarak işaret buyurduğunuz gibi bu müba-yenet ve münaferet lafzi ve vahi imiş.

Zat-i fazilaneleri gibi hakiki ve faziletli din uleması ile bizim gibi Üniversitelerimizde Tarih, Dil ve Edebiyat tdrisi edenler arasında samimi ve faydalı teşrik-i mesai elbette semereli bir netice tevhit edecektir. Ankara'daki İlahiyat Fakültesi ve İstanbul'daki İslam Tetkikleri Enstitüsü mensuplarının bilhassa bu teşrik-i mesai-ye ihtiyaçları vardır ve daima olacaktır”

Gökbilgin Hoca mektubunun devamında tahsilinden, uğraştığı alandan ve ailesinden şöyle bahsetmektedir:

“Acizleri şahsen ve 15. Asır tarihi ile hassaten ve bağıteten meşgul olduğum ve o devir devlet ve idare adamlarının şahsiyetleri ve muktesebatları ile de alakadar bulunduğum için İslami ilimlere vukufumu çok arzu ederim.

Mensubu olduğum Hocasade ailesi ve çocukluğumda yaptığım gayet az bir medrese tahsili sebebiyle de bunlara bana kifayet edecek derecede, ala kadri-istitaa aşına olmak daire-i imkândadır.

Bu sebeple bu sene zat-i alinize tesadüf ettiğim zaman çok sevindim ve sizi kendime çok yakın buldum. Bilhassa tarih ile meşgul olmanızı ve bulunduğunuz mıntıkanın tarihini yazmanızı büyük bir takdir ve sempati ile karşıladım ve bu cihetten de sizi kıymettar bir meslektaş olarak kabul ettim. İnşallah bu münasebet ve temasımız madame-i hayat devam eder. Aradaki rabita-i hürmet ve muhabbet müteakiben tezayüt eyler.

Eserim hakkındaki iltifatınızla beni dil şad eylediniz, teşekkür ederim. Şimdi büyük emelim Eyalet-i Rum yani Tokat, Turhal, Zile, Hüseyinabad, Erkilet, Komnan, Hafik, Yıldız, Sivas ilh. nahiyelerinin 859 ve 895 senelerindeki tahrir-i arazi ve nüfuslarına istinaden 15.asr-ı Miladideki tarihini neşretmektir. Buna şu iki sene zarfında muvaffak olursam ne mutlu”

Prof. Gökbilgin, mektubunda uzun süredir üzerinde çalıştığı Lütü Paşa'nın kitap ve risalelerinin Turhal, Tokat kütüphanelerinde bulunup bulunmadığını sormuş, Müftü Efendi, 19 Aralık 1955 tarihli cevabında, Turhal ve Tokat'ta herhangi bir

eserinin bulunmadığını, çok zengin olan Amasya Kütüphanesi'nde bulunabileceğini düşünerek Kütüphane hafız-ı kütübüne yazdığını ve oradan aldığı cevapta, Lütfi Paşa ismiyle kayıtlı, matbu İ'tirafname ve *Evamir ve Nizâmât Mecmuası* adıyla iki matbu eserin mevcut olduğunu bildirmiştir.

Müftü Efendi bu mektubunda, Osmanlı'dan Cumhuriyete nesiller arasında nasıl yanlış kanaatlerin oluştuğunu gösteren bir misal veriyor ve kendisinin profesör denilince mekteplerde ilim, fen ve felsefe tahsil etmiş, Batı dili bilen Arapça'dan ve onun sağladığı ifade ve değerlere uzak olduğunu düşündüğünü, fakat Gökbilgin Hoca'nın mektuplarında kullandığı Arabi ifade ve cümleleri görünce kanaatinin değiştiğini ve Gökbilgin'in seviyesini anlayıp "Bârekellah" deyip dua ettiğini yazmış olması dikkati çekmektedir.

Prof. Gökbilgin'in 4 Ekim 1957 tarihli mektubunda Venedik'ten ve oradaki çalışmalarından bahsetmesi üzerine, Müftü Efendi hemen akabinde 7 Ekim 1957 tarihli cevabında fevkalade memnuniyetini belirttikten sonra Avrupa'da hükümetlerin halkına karşı nasıl muamele ettiğini, halkın dinlerine bağlılıkları ve emniyet ve can güvenliği konularını merak ettiğini mektubunda ifade ediyor. Bu seyahatlerin meslek icabı olup olmadığı hususunu sormaktadır.⁷

Prof. Gökbilgin'in araştırmalar yapmak üzere gittiği Venedik'ten yazdığı 30 Ağustos 1958 tarihli mektubunda oralardaki nizam ve disiplinden bahsetmesi üzerine Müftü Mustafa Bilgen 3 Eylül 1958 tarihli cevabında "*Eski Müslümanlar da böyle idiler, dinlerine sahip, vatanlarına aşık, sa'y u gayretleri fevkalade, hayatları basit israftan uzaktı. Vâ esefâ ki sefalete ve israfata koyulduk, idareden acze vardık. Cenab-ı Hak hakkımızda hayırlar nasip etsin*" cümlesiyle düşüncelerini ifade etmektedir. Bu mektubunda ayrıca Venedik'te Osmanlı'dan kalan eserleri ve özellikle Köprülü Mehmed Paşa'dan kalan bir yadigâr olup olmadığını, halkın Türklere ve Müslümanlara bakışının nasıl olduğunu merakla sormaktadır.⁸

Gökbilgin Hoca, 11 Eylül 1953 ve 19 Ekim 1955 tarihlerinde Türk Tarih Kurumu'na vermiş olduğu raporlarında Tokat ve çevresiyle ilgili projenin ve çalışmalarının seyrini etraflıca anlatmaktadır.⁹

7 Bk. Ek 2 Müftü Efendi'nin Prof. Gökbilgin'e 4. Ekim 1957 tarihli mektubu

8 Bk. Ek 3 Müftü Efendi'nin Prof. Gökbilgin'e 3 Eylül 1958 tarihli mektubu

9 Bk. Ek 4 ve Ek 5, T. Gökbilgin'in TTK'ya Raporları

Tokat Vilayeti dahilinde Artova Kazası köylerini iki nahiyesi ile birlikte (Çamlıbel, Sulusaray) baştan başa gezildiğini, Sulusaray'da muahhar bazı kitabeler kaydedildiği gibi Seyit köyünün tarihi Seydi Ömer köyü ile ayniyeti ve vakfiyesinin hicrî 785 tarihli olduğunu ifade etmektedir. Çamlıbel (Çiftlik) nahiyesi köylerinden en dikkate değer bilgi, Kızık köyünde, tarihi Bügdüz köyünün mevkiini tespit etmek suretiyle elde ettiğini, bugün Yıldızeli-Çamlıbel şosesi üzerinde Selçuklu tarzında münferit bir camiin (Bügdüz cami), biraz ilerisinde de bir kervansaray harabesinin bulunduğu o tarafa gidenlerce malumu ifade etmektedir. Tarihi Artıkabat Nahiyesi köylerinde aynı mimarî karakteri haiz yedi camiin daha bulunduğu bu havalide halen izi kaybolmuş bir diğer takım köylerin yerlerini de tespit etmek mümkün olduğunu; Tokat'ın Almus kazasının tarihi Kavurni Nahiyesi'ne tetabuk ettiğini, keza Kuştaş (Üçtaş) Nahiyesi'nin de bugünkü İğdır (Zile) Nahiyesi ile aynı olduğunun mahalinde görüldüğünü belirtmektedir. Almus Kazası'nda ve bu kazanın iki köyünde 14. ve 15. asırlara ait ehemmiyetli bazı kitabelere ulaşıldığı gibi Zile'nin bir köyünde de o köydeki zaviyenin (Şeyh Eyluk) hicrî 777 tarihli vakfiyesinden bu bölgenin tarihi statüsünü öğrenmeye yarayacak malumat elde edildiği, fakat yine bu mntıkada ehemmiyetli bilgi elde etmeyi beklediği Buldaçı ve Kara Şeyh köylerinde ne vakfiye ne de kitabe bulunamadığı; şimdiye kadar dolaştığı Sivas ve Tokat vilayeti dahilindeki köylerde rastladığı Latinçe ve Grekçe bazı kitabelerin de yerleri öğrenildiği ve bunlarla meşgul olanlara bildirilerek şimdiye kadar zabdedilip edilmediklerini kontrol veya neşirlerine delalet etmelerinin isteneceği, bundan sonra, Cincife ve Niksar'da geçen seferki seyahatinden ikmal edilmemiş işleri tamamlamaya ve bilahare Samsun Bafra'da bazı kitabelerin tespitine çalışılacağı bildirilmektedir.

Prof. Gökbilgin raporunun devamında, Sivas müzesinde ve Evkaf sicilleri üzerinde daha bir müddet tetkikata devam ederek sonra Yeni-il (Pınarbaşı) muzafatından olan Gürün Nahiyesi'ni ve bazı köylerini dolaştığını, Gürün'de eski birer tesis olan Şeyh Kasım ve Şeyh Yakup evkafı hakkında malumat toplamaya çalıştığını ayrıca kütüphanesindeki yazmaları incelediğini, muahhar olmakla beraber kitabelerini tespit ettiğini, bu arada hicrî 981 tarihli orijinal bir vakfiyeden de ehemmiyetli bazı malumat elde ettiğini, 859 ve 890 tarihli tahrir defterleri ile alakadar olarak yapılan tetkik gezilerinden ikincisini bu şekilde hitama erdirmiş bulunduğunu belirttikten sonra Karahisar-ı Behramşah Icaci ve Özükağaği, Kızıl-Kümbet ve Mecitözü, Kırşehirli nahiyelerinin tetkikine gelecek sene imkân hasıl olmasını temenni ederek raporunu sonlandırmaktadır.

Gökbilgin'in 1952'den itibaren yapmış olduğu Tokat, Zile, Niksar ve havalisi ile Tokat'ın Artova (Artık Abad) Almus kazaları ve Zile'nin tarihi Meşhedabad, Hoşlaş (Üç taş), Iğdır bölgesi çalışmaları hakkındaki notlarından bazı bilgileri ve üç yıl sonra 1955'te iki aylık bir süre içinde, Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü Zeki Oral Bey ile birlikte 859/ 1455 ve 890/1490 tarihli *Eyalet-i Rum Defterleri* üzerinde yaptıkları mahalli tetkikler konusunda bazı bilgiler paylaşılacağını bildirmektedir.¹⁰

Bu çalışmalara bölge münevverlerinin de büyük bir ilgi ile yardımcı olduklarını ve bölge tarihine duydukları yakın alakayı gösteren 17 Ekim 1953 tarihli bir mektup örnek olarak verilebilir.¹¹

Sonuç olarak, bu tebliğde, birisi aslen Tokatlı olup Turhal'da müftülük görevinde bulunan, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Hocası olan iki ayrı eğitime, kariyere ve muhite mensup, aralarında büyük yaş farkı bulunan iki bilim insanının birbirlerini nasıl saygı ve sevgi ile, ön yargısız kabul ettiklerini, tanımaya çalıştıklarını gösteren mektuplarından bazı paragraflar alınarak ortaya konulmaya çalışıldı. Bu mektuplaşmalarda ilk bakışta ortak ilgi alanı Tokat olmakla birlikte, mektuplardaki üslup, karşılıklı hitap ifadeleri, farklı fikirler ve değerlendirmelerin nasıl nezaket cümleleri ile ifade edildiği açık bir şekilde görülmektedir. Elde mevcut 40'tan fazla mektubun değerlendirilip müstakil olarak yayınlanması kültür tarihimize ayrıca katkı sağlayacaktır.

10 6 Şubat 1953 tarihinde proje kapsamında Türk Tarih Kurumu'na verilen Gökbilgin'in yapmış olduğu harcamaların listesi ekte gösterilmiştir.

11 "Pek muhterem beyefendi, 14 Ekim 1953 tarihli iltifatnamenizi aldım, gösterdiğiniz teveccühe karşı azim teşekkürler ederim efendim. Hakkında izhar buyurulan cemilekar düşünceler beni çok mahcup etti. Zat-i Aliniz gibi faizli ve muhterem bir ilim adamına sadece vazifemi yapmaya çalıştım. Anadolu'yu fethetmek isteyen bir ilim kahramanına bir nebze faydalı oldum ise ne mutlu bana. Anadolu tarihini tenvir eden kıymetli mesainizden dolayı muvaffakiyetler diler, hakkınızda en samimi hürmet ve temennilerimi arz ederim efendim " demektedir.

۸۰
تعمیر و ترمیم

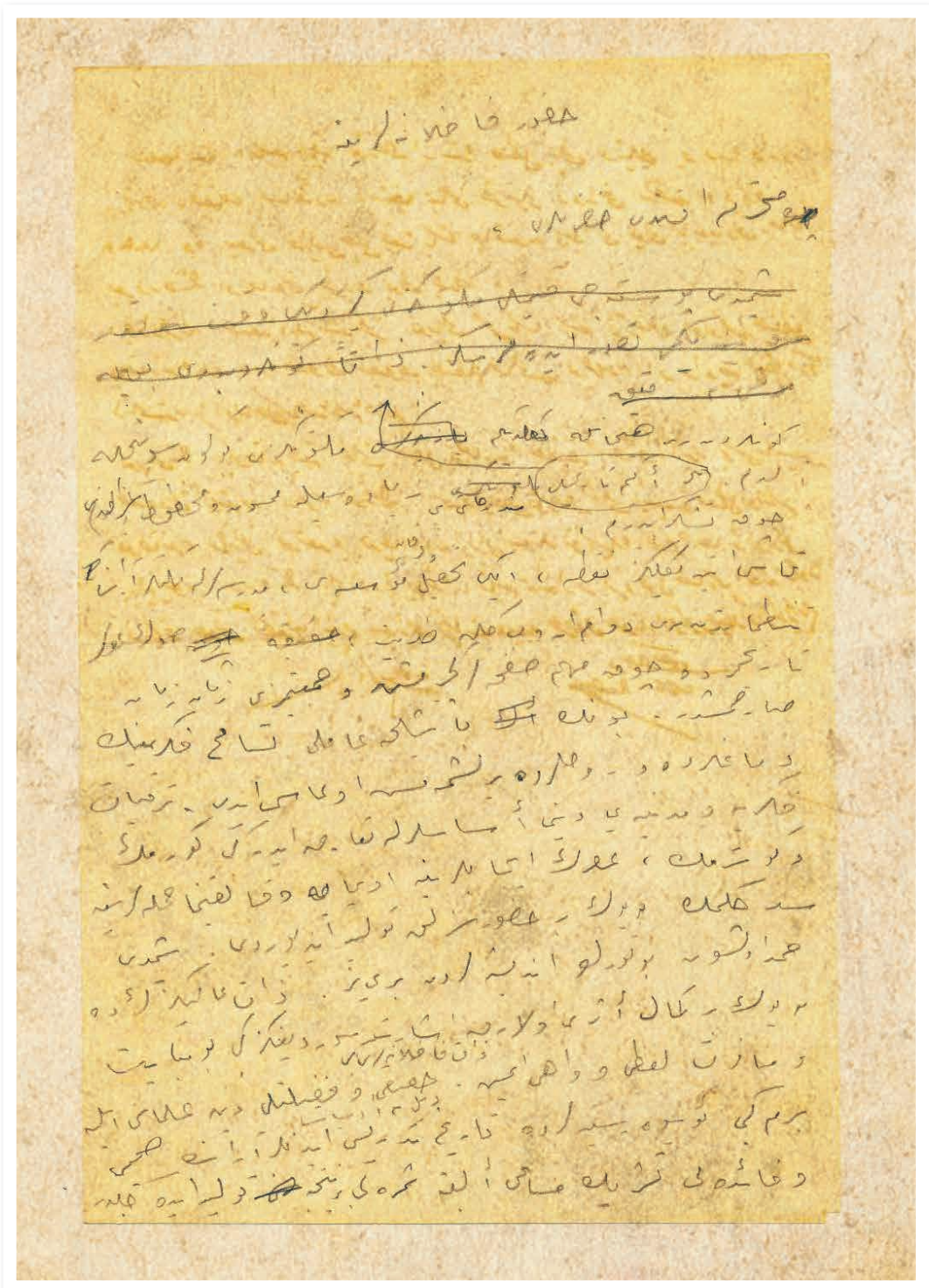
عزیزانم بنام اقدس حق تعالی

۷۰ اللهم صل علی النبی و آله الطیبین الطاهرین . و ذکر علی فوفده بر صفت
بدرستی و سستی که در این راه است . چونکه فکر استوار و روحاً
جمعیت اولیایم بر سر راه ایستاده باشد . بر ما نذر که مدارسه کلمات
الاسته بر تضاد سور و کلمه نوبت که در این راه است . در این راه
منبع حیات و موهبت میانه میانیت منازعت بلکه در حضورت جاریست
ایست بر مویک زمانه هر استوار که نقصان بود و جهات عالی ایست
بنیاده دانه فاضله نوری که عرفاً و ارتقاء صاحبان اولاد حقیقی یافته
نصف اولاد هوای طرفه الایستی و عاشق اولیایم وظم علمت درین حین اولاد
اراده نواح راهی و تقی ایست سوره بر سر راه و فداکاران زمانه
اولاد - حقیق که در راه انظار چون سویم ملائمت کونیم دریم
عزیزانم تعمیر از برای حرمه قبول ایتم اوفوردم اوقات در قیسه و سلاطین حقیقت
خوشنده بدار مصلحت ایست در راه اولاد ایست که در این راه
بزیله و تقیه براندر -

بعضی از اینها که بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است
بزرگ نوبه ایست بر طرفه سوره کونند ، تمام اولاد بخوابا زمانیم است

مصلحت اکیم ایله نورهک ایشده جنکلی بیلدی دیرده داردر
قیرده دقیقه ماسدر. اشفا نیلخی خیرشکره دواخی دهکده و جری
۱۹۸۸ ده یولان والیسی جنکلی یانجا جامونه و یولانی یولنی یایدی دینی زمان
یورده نلا اورمانی قردی یولجا ایدر .
اجدارکریه حقیقه ایله اشکری کوریک محمد یانجا بریم نورهک اولورمه جنکلی
یوخانزه که دره کلهخی شکره جنکلی طامحه یولونه او واریمه جنکلی دره
دنیتمده (اولا هکی کلهکله ناله کلهکلی)
کوریکریه ایوخانه کلهکلی جنکلی یوخانزه حقیقه ایله و- ایدر یولجا ماسه
جه دینی کوریکریه دیرک نورهک سخدر حقیقی نورهک جانی ایشده مصلحت اولور
یوخانزه بلالینی موقعه قریبا خانه اولورنی سوبد نورهک کلهکله حاکم اولورنی
بیلیم جور دره نلا تم اورم برنده اکیم تاندارم فره قول ضایک الیمه ماکود
زانگری جوقه لصیوع انوم سوزیم زانیه ویرر حقیقی صونار الیمیز حقیقه نورهک اولوریم
لو جه مصلحتی
M. Tayyib Gökbilgin
۱۹۵۳

Ek-1.2: Müftü
Efendi'nin T.
Gökbilgin'e
Mektubu 5
Ekim 1953

Ek-1.3: Müftü
Efendi'nin T.
Gökbilgin'e
Mektubu 5
Ekim 1953

آلله وده الیهات فاولتھی وایما تولده فی اسلام - صفائی
السنوس منوینده، بالخاص، بوشه ده سانی - ایضا علی
وانده ودرایم اوله عده - عماران، کفای، ل و
15 ایله کولم تا یکه الیه نفسه فقول اولدیم واورده
دولت واداره آدامینده کصده وکتب تهر الیه ده
علاوه بولنده یلم ایسه ایله ی غلامه وقرصا هوم آردو
ایدم. سوت اولدیم هوا - اده عماران و عهده کله وایله یلم
علاوه بولنده کصده بولده بولده ککافاتی ایله
ده ده ایله لایستغای، آیمنا اولمه دازه ایضا ده
کولم بولنده دان کالده لغات فایتم بولنده هوم سویم
ده ده ایله هوم نفسه بولیم. بالخاص تا یکه ایله مقبول اولدیم
ده بولنده کصده بولنده بولنده بولنده بولنده
ایله کالده بولنده بولنده بولنده بولنده
علاوه بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
آردو، ایله لایستغای بولنده بولنده بولنده بولنده
ایلم علفه ایله ایله ایله ایله ایله ایله ایله ایله
سوت بولنده ایلم، ایله بولنده بولنده بولنده بولنده
بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
حاصله بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
1908 ایله بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
تا یکه بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
کولم بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده
ایضا ایله ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا
علما بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده بولنده

Ek-1.4. Müftü
Efendi'nin T.
Gökbilgin'e
Mektubu 5
Ekim 1953

۸۰

۱۹۵۷ / ۱۰ / ۲۰

بیتنامی و جهود سوکئی طیبه

صن و سعادت کوزه د عالی رتبه

مسلک آن سوی برآمده و بر جوده خاتم اجزای عظیمی یار و نذر کار ایدر اجنتی
 چگونگی منظره ناز آینه نویب کولونزی الم ابوسیدک تراونی او فریب
 رزق و اجر بیست مستقره اولیده ای کوزک و فاعله طیب بون تحت رنظ
 بوقدر سنن کی هر بنده هم چکانده بونه اجنادیه القوسی طبع آفریننده
 انکه غلبه ایوبی غله او زاعه انتم زفا اینتم زفا بولا در لک
 کوزک بکم آسنا بولده لطفه ایبلایم شوائفات نام کزیه سوه سوه او فوزه
 محافظ و سرود - اولده کز ز یار برارده خلوقه کهنه قاسم سله
 اهالیه دنیایین اراده باطلونقی امنت بولهنری عالمی کاشان اس
 ابارتومان بویک فوایح اوله ز بولیت خیرده الا ببلدینه کد بود
 جوتکوه بولون زان کوی بوزوم کلماده انلم صهی او کسدر اسرافتم
 لزم بوجه او ریایم کلمه کیده علم انظار کیده توفیق کیده بک ایوبیک
 بسا حاکم ارز و کز بوقدر سلله افضاس و عیون قلب اهل بیدر
 انانه خلد حکم کله سزه کوشود بوقدر حرم لطف د چسمنی آتور عزیزه
 بزونه ایدر لیکانه در اهل دلکم کونه عاده بوظایر ارز و کز نامل
 ایدر اهل حاله کلمه معنوی بر علی صاهمی اوله سید احمد سلطان صورت
 خدمت و مقام ایدر عالمی بیلم بوزوم عجز و اعتراف ایدر بوزوم عقد بزم ایدر بوزوم
 بالک ان کجه عجمه و فاعله غله دعایم زانم و با بوقدر جنایه ایبلایم
 عزیز و مسعود بوسوه ایسه سوکیده هونا عسکر کوز کزانه ادریم نیکم

مسئله
 ۱۹۵۷
 ۷

Ek-2: Müftü Efendi'nin Prof. Gökbilgin'e Mektubu 4 Ekim 1957

۲۰

جودت قحای و سولای طیبکم

دو نیکده ایله هر یک ۲۸ ۱۹۵۸ ناریلو مجت نامیزی حوت و سولای الیه السلام دکتورلر ایستوب
اجنتی محکماتریده یزی خلاقه کتوب کوندرمک و قانجا حادنه بریارد و حقیقی برانسه اوکلره
ایمان حایفه شووی و هرکوره فارسی قدر شکوایسه یه لایم اولاره حقوتی ارا و انا بقود کجه ایفا
ایدهم طیزی عله ایتم ایجه عمریزله نوزایب صحتی و سعادتکوره امانا سعاده ایلم جیفی و عدا ایتم
توره و شوهرکوره فارسی ایلم کورمایم مالک دهلیم مشهوراتی فدا ایدره کهدره ایجه اولیک
محکم کجه سیدو یا حکموره کور دیکلور و تصادف ایدیکلور دینا زینتیمی هرکده تاننا ایتمه و توبه
لینله هر جیفی مسموم و ایارله اولوب دیکو مکنه قانجه ایدر قهری بیلدو بو کور جوده و شوهر هله عتقا
دینا کونه اعتمادک بشهرینه قبوله نضله اولدونی شایره جیوتور مساندله یا ایمنی دینی وظیفه کونیه انور
نوصه عنایتی نضله انانقوی کفیل رشتر اوجینتور که دینا کور مسموم و شوهرکوره ایستور
اک سما نوره بویله ایبره زینتیه صاحب و طهرتیه عاتقه سوز خیزتور قوده سعاده جیانه بیضا سوز
ایزانه جیانه ایدر کفانی بیله جله حقونه و جیاده قهری جبه طرز نیش هرکده حد احواله ایدر و انا
سفالده و اسرافانه قبولورمه ارا بده عجزه دارنده جنایه هله عقوده خیمه اولدیا بویه
دو نیکده عفتانی انرا نونه برشی و ارمور کور ایلی محمد پاشاده برادار قالمشی بزره قار شو اولدیا
فکر و اعتقادک مرکزده شوره هرکده نسا هله یعنی توره هره و سعاده نکلرک و نکلورده
نکلرکده قوت و بر بولری جعفرینه ایلمه جلا شیونور اولدیا
سولای روحی کجه کونه امیکم بر کتوم ارا ده کی سوز کور کورم اخلاصی جیوتور نکلر ده قده ارا سعاده
الهدایه فیه بوتور کور نکلرکده ایلغایر و کور ارا ایدر بده نمونه اولم دینو نیر ایدر
صفتی ناره اهلانته کی بر نکلر ایلر دینله بواه ایجه یکه ارجیولرکده آنره بول جیفی جوده نکلر
آنرا یا ایزنه مور و تدر حالده کمالده حولا صیاله ایستور
اننا بولا شوهرکوره بیلدو کونر بر جا ایدر محیی کونر دو کوریمی و حقیقی هرکده صوا کور کور ایدر

بجوه
مکتوبه
۲۸ ۱۹۵۸

Ek-3: Müftü Efendi'nin Prof Gökbilgin'e Mektubu 3 Eylül 1958

Saat
Kulesi'nden
Genel
Görünüm,
1930.

Ek-4: Türk Tarih Kurumu Başkanlığına 11 IX 1953 Tarihli Rapor

Türk Tarih Kurumu Başkanlığına Neşrini hazırladığım 859 ve 890 tarihli Eyalet-i Rum tahrir defterleri beni mahallen bir tetkikat icrasına sevketmiş ve Kurum tarafından aldığım mezuniyet ve selahiyet üzerine geçen ay (Ağustos 1953) Tokat-Zile-Turhal- Niksar havalisinde 20 gün süren çok faydalı bir inceleme gezisi yapmıştım. Seyahate çıkmadan önce, bu havaliyi iyi tanıyan ve vaktiyle ilk tedrisat müfettişliği yaptığı bu bölgede bir çok kitabeler toplamış bulunan Konya Müzesi Müdürü Zeki Oral beyle, bu hususta işbirliğini düşünerek kendisiyle muhabere etmiş ve tam bir mutabakate varmıştım . Elimdeki tahrir defterlerinde vakıf, kurucu veya ümera olarak zikredilen tarihi şahsiyetlerin ve eserlerinin,

kaydı geçen yer ve müessese adlarının hüviyetlerinin tamamen tesbiti ve bunlara ait yeni bulunan kitabelerin de neşri, hülasa bu monoğrafının daha mükemmel hazırlanması böyle bir işbirliğini faydalı kılıyordu. Bu itibarla aynen ve yalnız başıma neşredebileceğim bu defterlerin muhtevaları ve ma-nalandırılması hakkında yazılacak ve bunlara müteallik yeni kitabeleri de ilmi bir metodla ihtiva edecek olan uzun mukaddimeyi mumaileyhle birlikte hazırlamak teklifini kabul ettim. Kurumumuzun da, selahiyetli bir ilim müntesibi olduğunda müttetik bulunacağına emin olduğum Zeki bey ile birlikte bu seyahati icra ettim:

XV. asırdaki Rum eyaletinin merkezi Tokat olduğu için seyahate buradan başladık. Tokat şehrindeki tetkiklerimizin esasını, tahrir defterinde kayıtlı mahalle, mescit, medrese, hangah ve zaviyelerden bugün hangilerinin mevcut veya tarihi hatırayı taşıdığını tesbit, bunlara ait, eğer varsa, kitabe, vakfiye ve berat gibi vesai araştırmak, bir de neşredilmiş Tokat kitabelerinin tarafımızdan görülerek kontrolü, eksik ve tashihe muhtaç olanlarının tayini teşkil ediyordu. Filhakika, bu tetkikler neticesinde, bugün hatıraları veya isimleri yaşayanlar tesbit edildiği gibi neşredilmiş kitabelerin noksanları ikmal edilmiş ve bilhassa yeniden IX. hicret asrına ait bir çok mezar taşları bulunmuştur. Ezcümle Kabili Zade mezarlığında - ki halen hususi bir evin bahçesi olmuştur - Kabili Zade Mehmet ve İbrahim paşaların evlad, ahfad ve taallukatına ait mezar kitabeleri tesbit olundu. Diğer taraftan Tokat Vakıflar Müdürlüğü arşivindeki vesaikten Tokat'ta XV. asırda mevcut Ahi paşa, Şeyh Abdurrahman, Muhiddin Çelebi, Sünbül, Ahi Ören, Horosoğlu vesaire hangahları hakkında VIII. hicret asrına ait vakfiyelerinin asıl veya musaddak suretleri vasıtasıyla malumat elde edilmiştir. Tokat mülhakatına ait tetkiklerimiz, 859 da eyalete tabi en yakın nahiyelerden ve bunların köylerinden başlamak üzere, inkişaf etti. Evvela Vavri, Necib, Gürcü köyleri ziyaret edildi. 859 da Venk divanına merbut olan bu köylerde kayda değer bir eser, Vavri köyünde Ahi Mahmut evladına ait türbe ile bunun oldukça muahhar kitabesidir. Ancak yine bu civardaki Emir Seyit köyünün 890 tahririnde bir cemaat halinde kaydedilen Emir Seyitlu Türkmen aşiretinden vücuda gelmiş olduğunu tesbit enteresan olmuştur. XV. asırda Kazabat nahiyesine bağlı köylerden bir kısmı bugün, ya munderis olmuş veya yerlerini, isimlerini değiştirmiştir. Tozanlı ırmağı ile Tokat çayından mürekkep nehrin ortasından aktığı büyük ovanın iki tarafındaki köyleri ziyaretimiz bize bu hakikati öğretmiştir. Bu yer ve isim değiştirme asırlar boyunca, muhtelif tabii veya içtimai hadiseler neticesinde, zaman zaman vukua

gelmiştir. Mesela Farni ve Dimorta köyleri XVIII. asırda bu havalinin geçirdiği anarşi içinde ovadaki yerlerini bırakarak, o zamanlar ormanlık bir bölge olan bugünkü vadiler içine çekildikleri gibi bir kısmı da isimlerini sadece bir mevki ismi olarak muhafaza ederek (859 ve 890 tahrirlerinde bu civarda mevcudiyetleri bilinen Çavuldur, Olcatu, Emir Süleyman vesair) ortadan kalkmışlardır. Bunun yeni misallerini 1939 zelzelesinden sonra görmekteyiz. Nitekim tarihi Kazabad nahiyesi köylerinden Çiprek, Ahur köyü bugün hem yerlerini hem isimlerini değiştirmişlerdir. Pazar nahiyesindeki kitabeler neşredilenlerle karşılaştırıldığı gibi hanın iç kapısı üzerindeki kitabe de merdiven kurularak tamamen okunmuş ve Sayın Prof. Uzunçarşılı'nın neşrettiği metin tamamlanmıştır. Buradaki tetkiklerimizin ehemmiyetli neticesi de, XV. asır tahrirlerinde Ezine pazarı olarak zikredilen mahallin Amasya'ya merbut bugünkü Ezine pazarı ile alakası bulunmayıp şimdiki Pazar nahiyesi olduğunun tesbitidir. Filhakika Sinan bey camiindeki şamdanlardan birindeki yazı bu nahiyenin XVIII. asır ortasında bile Ezine pazarı tesmiye edildiğini isbat ediyor.

XV. asır tahrirlerinde bir nahije merkezi olarak kaydedilen ve halen pazarın 5 kilometre

kadar cenubunda bir köy olan Erkilet'deki incelemelerimiz burada 782 tarihini taşıyan bir kitabenin mevcudiyetini göstermiştir. Turhal aynı tahrirlerde keza bir nahije merkezidir. Kasabadaki kitabeler tarafımızdan görülerek neşredilenler kontrol ve tashih edildiği gibi ayrıca Şeyh Şahabeddin türbesinde 779 ve 785 tarihlerine ait iki mezar kitabesi de bulunmuştur. Turhal'ın 5 kilometre şimalinde Daziya köyündeki keşfimiz daha ehemmiyetli olmuştur. Tahrir kayıtlarında zikredilen Lulu Ağa cami, zaviye, darülhullaz kitabeleri (VIII.asr-ı hicrinin son yarısı, Ertena devleti zamanı) zapt ve tesbit olunduğu gibi Ali Baba türbesi içindeki iki kadın mezar kitabesi ve bilhassa bunun yanında ümeradan birinin 782 tarihli mezar kitabesi de kaydedilmiştir. Yine Turhal'a merbut Arapören köyünde Selçuki devrine ait bir mezar kitabesi tarafımızdan yeniden zapt ve tesbit edilmiştir ki, bunun Turhal-pazar yolu üzerinde ve Arapören'e bir kilometre mesafede tarihi Güvekde mezarlığından bu köyün camiine naklolunduğu anlaşılmaktadır. 859 tahririnde kaydı geçen mezkur köyün de menderes olduğu, fakat ismini bir mevki adı olarak muhafaza ettiği görülmektedir. Turhal'ın 5 kilometre garbindeki Çivril köyünü ziyaretimizde Abdülvahab türbesine ait bir kitabe görülemediği gibi başka bir hatıra da rastlanmamıştır.

Tokat mülhakatında ve Turhal'da dört gün devam eden bu tetkiklerden sonra Zile'de mevcut eserler ve kitabeler görüldü. Fakat buradaki tetkiklerimizin sıklet merkezini Zile'deki Şeyh Edhem zaviyesi ve Zile'nin 8 Km.cenubundaki Şeyh Nusreddin zaviyesi ile alakadar vakfiye, hüccet ve beratların, hudutnamelerin incelenmesi ve kaydedilmesi teşkil etmiştir. Selçuki devrinden itibaren bu havalinin sosyal ve tarihi çehresini aydınlatan bu vesaikten mukaddimemizde muassalan bahsedecek ve elde edilen neticeleri sıralıyacağız. Zile köyleri içinde, Mahmud Dede (Çeltek baba) türbesinin bulunduğu Çeltek köyü ile, Şeyh Nusret, Yeni müslüman ve Silis köyleri ziyaret edildi. Zile Müzesine nakledilen grecke kitabelerin delalet ettiği gibi ehemmiyetli bir Bizans köyü olan ve XV. asır kayıtlarında bir nahiye merkezi olarak görünen Yeni Müslüman köyü bugün islami bir kitabeyi ihtiva etmiyorsa da Silis köyü camii kapısında Sultan Mes'ut devrine ait bir Selçuki kitabesi bulunmaktadır ki bu da tarafımızdan tamamen zabt ve tesbit edilmiştir. Monoğrafının mukaddimesine derc olunacaktır.

Bundan başka Zile'nin beş kilometre doğusundaki Kireçlu köyünde VIII. hicri asır başlarına ait kıymetli bir kitabe Sayın Zeki Oral tarafından tesbit edildiği gibi aynı devre ait diğer iki kitabe de Zile Müzesinde görülmüş ve kaydolunmuştur.

859 ve 890 Eyalet-i Rum tahrirleri Niksar ve havalisini ihtiva etmiyorsa da bayram tatillerinden istifade ederek münferiden bu kasabaya bir seyahat yaptım ve Sayın Uzunçarşılı'nın neşrettiği Niksar kitabelerini gördüm. Melik Gazi türbesi civarında 649, 734, 778, 872 882 tarihli bazı mezar taşları tesbit ettim. Kale civarında bir tolasda lahid şeklindeki bir mezar kitabesinin Seraceddin Doğanşah Alp bin Savcı adında birine ait olduğunu,Kırk kızlar türbesinde şimdiye kadar hiç kimsenin dikkatini çekmeyen bir kitabenin mevcudiyetini müşahade ve zapt eyledim. Diğer taraftan Sayın Uzunçarşılı'nın Sungurye türbesinde kitabesiz olduğunu kaydettiği kabir taşlarındaki kitabeleri okudum. Burada hususi bir kütüphanede bulunan 560 tarihli Melik Danişment Gazi vakfiyesi suretini de görerek esaslı noktalarını kaydettim ki bunlardan da mukaddimede bilmünasebe bahsolunacaktır.

Tahrir kayıtlarında bir nahiye merkezi olarak görülen ve halen Tokat'ın 20 kilometre şarkında bir köy halinde bulunan Cincife köyüne münferiden yaptığım bir tetkik gezisi de çok fatdalı bir netice doğurmuştur. Şöyle ki: burada Sultan Mesut devrine ait 673 tarihli bir çeşme kitabesi bulduğum gibi köyün yanındaki tepede

mevzu harap türbenin hüviyetini keşfetmek imkanını da elde ettim. Burası Murad II ve Fatih devri ümerasından Şeyh Hasan bey ve ailesine ait bir hatiredir ve 859 tahririnde bu zat daha sonraları da evlatları bu havalinin zaimi, kumandanı görülmektedir. Ancak, gerek burada, gerek daha sonra Zeki beyle müştereken gördüğümüz Gümenek köyü cenubundaki türbe civarında daha esaslı tetkikat ve islami mahiyette arkeolojik hafriyat yaparak bütün kitabeleri elde etmek ve okumak lazımdır.

Bu türlü islami arkeolojik tetkikatın Niksar'a ve Tokat köylerinden olan Çöreği Büyük köyü tekkesine de teşmili çok yerinde bir hareket olacaktır. Filhakika sayın arkadaşım bu tekkeye -ki tahrir defterlerinde Şeyh köyü olarak geçmektedir- VIII. asır ortalarına ait bir mezar kitabesi ile Fatih devri başlarına ait türbe kitabesini bularak bu mıntıkanın tarihi hüviyeti hakkında bir fikir edinmek imkanını elde ettik.

XV. asır tahrir defterimiz, saydıklarımın başka Artıkabad, Hüseyinabad, Meşhedabat, Mecidöcü, Karahisar Behramşah, Sivas, Hafik, Yıldızili ve Tozanlı taraflarında da tetkikatı zaruri kılmaktadır. Bunu gelecek sene, daha uzun ve müsait bir zaman içinde yapmak tasavvurundayız. Bu mahalli tetkikatı tamamlamaya çalışırken, diğer taraftan da defterlerin mukayeseli bir şekilde notlarla birlikte ve aynen neşrine Kasım 1953 de başlamayı ümit ediyorum. Mukaddime yukarıda arzettiğim gibi, daha sonra müştereken yazılacaktır. Seyahatimin kısa hülasasını ve maruzatımı burada bitirirken Kurumun ve sayın kol arkadaşlarımızın bu vadi-deki fikir ve tavsiyelerine intizar ettiğimi saygılarımla arz ederim.

11. IX . 1953

Ek-5: Türk Tarih Kurumu Başkanlığına 19 X.1955 Tarihli Rapor

Türk Tarih Kurumu Başkanlığına Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif bölgelerine ait ilk tahlil defterlerinin neşri hakkında evvelce Kurum tarafından alınan prensip kararı gereğince, tarafımdan neşre hazırlanmakta bulunan 859 ve 890 tarihli Eyaleti Rum defterleri dolayısıyla mahalli tetkiklerin ikincisini de kıymetli ve Müze mütehasısı sayın Zeki Oral ile Sivas ve Tokat vilayetlerinde iki aya yakın bir müddet içinde yapmış bulunmaktayım. 1953 senesi tetkikatımı Tokat'ın muhtelif mıntıkaları ile Turhal, Zile, Niksar taraflarında icra etmiştim. Bu defa Sivas merkez kazası ile Afik, Zara ve Yıldızeli havalisini, Tokat'ın Artova, Almus kazalarını ve bir de Zilenin evvelce ikmal edilemeyen tarihi Meşhet-Abat (Maşat) Kuştaş (İdir nahiyesi) taraflarını dolaştık.Geziye çıkmadan önce, yapılan tebligat mucibince, evvelce bu bölgeye ait Kurumu tevdi edilmiş bulunan kitabelere Ittia' kesbettik ki, bunların, daha ziyade merkezlere taaluk ettiği ve neşredilmiş eserlerin ufak tefek bir tashihinden ve yeni bir gözden geçirişten ibaret olduğu kanaatine vasıl olundu. Mamafih eserin mukaddemesinde bunlara da temas edilecek ve bizi alakadar ettiği nisbette tenkitli bir şekilde gösterilecektir.

İlk iş olarak Sivas merkezindeki zengin eserlerin ve kitabelerini gözden geçirip vaki neşriyatı kontrol etmeyi,müteakiben de son senelerde tesbit edilip Sivas müzesinde toplanan neşredilmemiş kitabeleri zabteylemeyi muvafık bulduk. Bu meyanda yeniden ele geçirdiğimiz veya evvelce görülmemiş, dikkati çekmemiş kitabelerin büyük ehemmiyetini bilmünasebe kaydetmeliyim.

Diğer taraftan, Sivas Efka Müdürlüğü sicilleri üzerinde tetkikat yapıp,tahrir defterleri dolayısıyla bizi yakından alakadar eden, bazı mühim vakfiye kayıtlarına rastlamak daha az istifadeli olmamıştır. Bu cümleden olmak üzere Sivastaki Daruraha, Sahibiye medresesi, Darrüşşifa medresesi ve tahrir defterlerinde zikri geçip de bugün hiç bir izine rastlanamıyan Emir Arif zaviyesi, Hacı Abdurrahman zaviyesi, Ahi Mehmed Külahduzi zaviyesi vakfiyelerini, yine Sivas mülhakatındaki tesislerinden Hacı Arduç vakfiyesi ve İlbizim evlatları vakfiyesi suretleri, keza Şahrub bey bil Alaüddevle'nin 897 tarihli vakfiyesi sureti ve diğer daha bazı kayıtlar bizi bu mevzuuda oldukça aydınlatıcı ve yol gösterici mahiyette görülmüştür.

Sivas merkez kazası köylerinde vuku bulan incelemelerde XV. asırda mevcut olup ta bu gün ortadan kalkmış olan köylerden bir kısmının yerini tesbit etmek mümkün oldu.

Mesela Malikane ve Divani hisseleri Yıldızlı Mehmed paşa evladına ve hacı Arif zaviyesi vakfına ait bulunan Esendik köyü Çeltek ve Olukman köyleri arasında bir mevki olarak, malikanesi Emir Ahmed çelebiye verilmiş olan büke köyü Hoşevек ve Horsuna köyleri arasında bir ören yeri olarak, Karaca Burun köyü Ala hacı köyüne yakın ve bu isimde bir mevki olarak tesbit edildi ve görüldü. Anadolu'da İslam Fütühatı esnasında ismine rastlanıp ta yeri kat'iyetle bilinemiyen Kızılırmak yakınlarındaki Harşana kal'asının mezkür Horsana köyü ile bir münasebeti bulunabileceği hakkında sayın prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın faraziyesini hatırlıyarak bu köye vaki ziyaretimizde bu bakımdan da bir inceleme yapılmış, ancak eskiden tamamen Ermenilere mezkür olan bu köyde bir kale harabesine rastlanmadığı gibi bu köyün beş kilo metre cunbundaki Emirhan köyü ve Emirhan baba ziyareti yakınında ve sarp kayalar arasında bulunan kal'anın daha doğrusu tabii bir sığınak mevkiinin bununla münasebetdar bulunabileceğine ihtimal verilmemiştir. Bu mıntıkada bilhassa iki köyde tesbit ettiğimiz ve bir kısmını afriyatla meydana çıkarttığımız XIV. asra ait (723, 765, 773, 793 H.) mezar kitabeleri, defterimizdeki ümera ve tesis sahiplerini alakadar etmesi bakımından, çok ehemmiyetlidir. Bunlardan mukaddememizde tafsilatıyla bahsedeceğimiz. XV. asırda bu günkü Nafik ve Zara kaza merkezleri de dahil olduğu halde bu bölge köyleri Sivas nahiyesine bağlı idiler. Onların bu günkülerle ne dereceye kadar tetabuk ettiğini araştırmayı mühim bulduğum gibi o zaman bu eyalet dahilinde görülen ve Ortaçağda ehemmiyetli birer rol oynadığı anlaşılan Havik Hargün kal'alarının bu günkü yerlerini de tesbit etmeyi de ön planda bir iç telakki ettim ki bu hususta salim bir kanaate vasıl olduğumu zannediyorum. Ancak, mühim bir kitabe bulunduğunu haber aldığımız ve defterimizde bir nahiyet merkezi olarak görünen Tozanlı bölgesine ve bu nahiyenin Hobyar tekkesi köyüne, emniyetli bir yol olmadığı sebeple ve vasıtamızın tehlikeye arz edilmesi endişesiyle, maalesef gitmek mümkün olmadı.

Yıldızeli kazasında bizi alakadar eden önemli iki yer, Yıldız ve Gelmoğat (bu günkü Çırçır ve Belcik) nahiyeleri idi. Bilhassa ikincisini bulmak, görmek ve köylerini tarihi isimleriyle karşılaştırmak çok mühimdi. Bunu tamamen temin etmek mümkün olduğu gibi şeyh Halil köyünde hususi bir elde bulunan 850 tarihli Şeyh Halil zaviyesi vakfiyesi suretinden de ehemmiyetli bir çok malumat elde edildi.

Tokat vilayet dahilinde Artova kazası köyleri iki nahiyesi ile birlikte (Çamlıbel, Sulusaray) baştan başa gezildi, Sulusarayda muahhar bazı kitabeler zabtedildiği gibi Malum Seyit köyünün tarihi Seydi Ömer köyü ile ayniyeti ve vakfiyesinin 785 hicri tarihli bulunduğu öğrenildi. Çamlıbel (Çiftlik) nahiyesi köylerinden en enteresan

bilgi, Kızık köyünde,tarihi Bügdüz köyünün mevkiini tesbit etmek suretiyle elde edildi: Bu gün Yıldızeli-Çamlıbel şosesi üzerinde Selçuki tipinde münferit bir camii (Bügdüz camii) , biraz ilerisinde de bir kervan saray harabesinin bulunduğu o tarafa gidenlerce malumdur. Tarihi Artık Abat nahiyesi köylerinde aynı mimari karakteri haiz daha 7camiin bulunduğu görüldü.Bu havalide halen münderis olan diğer bir takım köylerin yerlerini de tesbit etmek mümkün oldu.Tokat'ın Almus kazasının tarihi Kfirni (Kavurni) nahiyesine tatabuk ettiğini keza,Kuştaş namı diğer Üçtaş nahiyesinin de bu günkü İğdir (Zile) nahiyesi ile aynı olduğu mahallen görüldü. Almus kazasında ve bu kazanın iki köyünde XIV ve XV.asırlara ait ehemmiyetli bazı kitabelere desteres olunduğu gibi Zilenin bir köyünde de o köydeki zaviyenin (Şeyh Eyluk) 777 tarihli vakfiyesinden bu bölgenin tarihi statüsünün öğrenmeye yarayacak malumat elde edildi. Fakat , yine bu mıntıkada ehemmiyetli bilgi elde etmeyi ümit ettiğimiz Buldaçı ve Karaşeyh köylerinde ne vakfiye ne de kitabe bulunamadı. Şimdiye kadar dolaştığımız Sivas ve Tokat vilayeti dahilindeki köylerde rastladığımız latince ve grekçe bazı kitabelerin de yerleri öğrenildi ki, bunlarla meşgul olan arkadaşlara bildirilerek şimdiye kadar zabtedilip edilmediklerini kontrol veya neşirlerine delalet etmeleri istenecektir.

Bundan sonra (6 Eylül müteakip) arkadaşım Cincife ve Niksar'da geçen seferki seyahatimizden ikmal edilmemiş işleri tamamlamağa ve bilahare Samsun Bafrada bazı kitabeleri tesbite çalıştı. Ben de Sivas müzesinde ve Evkaf sicilleri üzerinde daha bir müddet tetkikata devam ederek sonra Yeni-İl (pınarbaşı) muzafatından olan Gürün nahiyesini ve bazı köylerini dolaştım. Gürün de eski birer tesis olan Şeyh Kasım ve Şeyh Yakup evkafı hakkında malumat toplamağa çalıştığım gibi kütüphanesindeki yazmaları gördüm, muahhar olmakla beraber kitabelerini tesbit ettim. Bu arada 981 tarihli orijinal bir vakfiyeden de ehemmiyetli bazı malumat elde edildi.

859 ve 890 tarihli tahrir defterleri ile alakadar olarak yapılan tetkik gezilerimizin ikincisini bu şekilde hitama erdirmiş bulunuyor ve mütebaki kalan bazı bölgele- rin ezcümle Karahisar- ı Behramşah İcaci ve Özükaşağı, Kızıl-Kümbet ve Mecidözü, Kırşehir nahiyeleri tetkikinin de - defter neşriyatı bir yandan başlamış bul gelecek sene icrasına imkan hasıl olmasını temenni ediyoruz.

Tetkik gezimize ait ana hatları ile maruzatını muhtevi bu raporu takdim ederken derin saygılarımın kabulünü rica eylerim.

19.X.1955